

Fried István: „...egyszer mindenkinek el kell menni Canudosba”

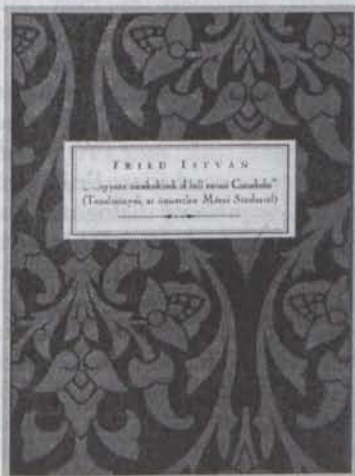
TANULMÁNYOK AZ ISMERETLEN MÁRAI SÁNDORRÓL

Az idei könyvhéten Fried Istvánnak második, Márairól szóló tanulmánykötetét vehette kézbe az olvasó, a korábbi: *Márai Sándor titkai nyomában*. Salgótarján, 1993. Ezúttal is a sok évtizednyi félreértés és („félre”)hallgatás után immár a magyar irodalmi tudatba visszakerülő íróhoz és életművének rejtelseihez vezet el a szerző.

Íróról lévén szó, természetes, hogy *M. S. Mester szavaival* kezdődik a könyv, Máraival kapcsolatosan e kezdés azért is jogos, mert ő számtalanszor hangoztatta: „Valami ocsmány, bábeli bazár lesz lassanként az emberi szókincsből...”, továbbá: „A szavak elvesztették igazi értelmüket és értéküket, s ugyanakkor torz és gonosz erővel átváltoztak valósággá” (7, 33). Az *Északiaiak* című lírai Márai-karcolat kapcsán a *végzet*, a *kaland* szavak használatán mutatja be (egyebek mellett) Fried azt a módot, amellyel Márai a végzetnek és a kalandnak mint élethelyzeteknek adja ábrázolását, értelmezését, s ezáltal a nyelv-

vészeti, szótári jelentéstől elszakadva, amely önmagában aligha használható írói célra, a létről, a civilizációs állapotokról tud szólni. S ezek az állapotok mutatják a bábeli bazár válságjeleit: „egyfajta” – Márai jellemző, stílusmodort (is) hordozó szava – bizonytalanságérzet megmutatkozása ez, a beszéd eljelentéktelenedése. A nyelv bizonyos tökéletlenségének észlelése szinte végigkíséri az emberiséget, nyelvészeti–szemiotikai áttekintését e kérdésnek Umberto Eco tárgyalja: *A tökéletes nyelv keresése* (La ricerca della lingua perfetta nella cultura europea, 1993), Atlantisz Kiadó, Budapest, 1998. Márai másutt keresi a megoldást. *Beszéd és megértés között* című dolgozatában Fried kimutatja, hogy *A finn nő* című Márai-elbeszélés hőse Budapesten, a „testvérnép fővárosában” nem a beszélés révén érti meg az itteni világot, sőt az által egyáltalán nem. A nyelvismeret, a tudományos ismeretek, a nyelvrokonság az igazi megértéshez haszталannak mutatkozik, csak az egyén egészének magatartásformája vezet értékhez, hoz létre értéket. „A szó összeköt, mert nem hangzik el, a jelenségekre az egész ember válaszol” – állapítja meg Fried István (80). Aligha tévedünk, ha az efféle válaszban a fogalomtisztázó gondolat megjelenését észleljük, e gondolathoz való eljutás Márai egyik célja.

Egy ifjúkori regénytöredék fejezetcím-mel tárgyalja a tanulmány szerző a pozsonyi *Tűz* 1922. évi első három számában *Föld* címen közölt részleteket. Nevelő-

Enciklopédia Kiadó
Budapest, 1998
226 oldal, 980 Ft

intézeti regény ez, fölismerhető benne Buda, társadalomrajzzá szélesedő ábrázolássorozata azonban – állapítja meg Fried – egyszerűen csak átlép „egy olyan »Kulturlandschaft«-ba, amelyet az intézet mint modell csak távoli emlékként igazolhat” (41). A társadalomrajzban a gazdagság és a szegénység nem szociológiai megosztottságban tagolja a világot, hanem morális tartást tekintve, párhuzamként Rilket említi, aki a szegénységet ugyancsak egy újfajta életmagyarázat szintjére emeli. Egyéb-ként e tízlapos tanulmányban is, meg a kötet egészében is megfigyelhetjük Fried Istvánnak azt az erényét, amellyel tárgyához (jelen esetben: kollégiumtéma az irodalomban) rendkívül széles körű ismeretkört rajzol; Fried más tanulmányai kapcsán Niederhauser Emil „fantasztikus ismeretanyagot” emleget (*Magyar Tudomány* 1998/6. 762).

Fried Istvánt (irodalom)ismereti tárházának bősége segíti a *Márai Sándor Bécs-jelképe* című rész kidolgozásában is. Márai számára Bécs azt a fajta városi műveltséget jelenti, mely publicisztikában, irodalomban, életvitelben valósult meg. Idehaza, Magyarországon Kassa és Kolozsvár rendelkezik ilyesfajta kulturális környezettel, anyagi-szellemi kultúrával. Az osztrák kortársaktól meg lehet Márait különböztetni, az ő számára a monarchia és szimbolikus helye – úgy tartja Fried – előszöveg (praetext), amelyben Schuberttől Grillparzeren át Hoffmannstahlig tartó kultúra (másokat ne is említsünk) és művészet-szemlélet található, s amelyhez a századforduló magyar kismesterei, illetőleg Krúdy Gyula tartoznak még. „Bécs olyan hagyomány, amely Márai regényeit sugározza be, de ezt csak azért teheti, mert Márai regényeiből e hagyományok álombécsé sugárzik ki” (54), mint ahogy a schönbrunni sárga színt őrző magyar kismemesi kúriákból a messzeségbe tűnő Bécs és a hajdani turgenyevi nemesi fészkek emlékvilága is.

A monarchiának és Bécsnek a maga módján Krúdy is megörökítője volt, Márai Krúdy-élménye regényben is föllelhető, erről szintén értekezik Fried: *Író, irodalom a Szindbád hazamegy* című regényben. Fried István kérdésfeltevése kézenfekvő, válasza ugyancsak, amidőn azt nyomonzza, miféle világról beszél Márai (már a regény ajánlásában is). A Krúdyt életében körülvevő világ-e ez? A Krúdy-életmű Magyarország-látomása? Egy, a második világháborút megelőző időkben kialakított emlékkép-világ? Óbuda, a vendéglősök, írók, zsokek s miegyéb urak és hölgyek világa? Az esszétechnika kibontása mellett Fried irodalomtörténeti választ is ad: a *Szindbád hazamegy* értelmezési kísérlet regény formájában a dualizmuskori és századfordulós irólet magyarázatára, az életművet létrehozni segítő „világnak” a magyarázatára, e sok-sok szálú jelenségeknek bizonyos kulturális szövete az író és világa, az életmű és legendája. – Finom elemzésekkel mutatja meg Fried, miként alapozza Márai Sándor a maga Krúdy-látomását Krúdynak Jókai-látomására, például: a Szindbád írta mintegy száz kötet könyv és a Jókai-százkötetes közötti párhuzam; a kelethez fűződő ezeregyéjszakai szimbolika; a korszakzáródás érzete Krúdynál és Márainál. S mindezek mellett Altenberg és Füst Milán, Joyce és Ady (másokat itt nem említve) az elemzéshez kínálkozó és kívánczó irodalmi vonatkozásrendszerbeli struktúrapontjai árnyalják a képet, amelyben író és irodalom mutatkozik meg. A *Szindbád hazamegy* regény egészében Fried szövegekre reagáló termékeny dialogust lát.

A *kassai polgárok*ról írott tanulmányában a szerző rámutat, hogy Márai jelképet látott Kassában, Kassa történetében és a polgárságban, valamint e polgárság történetében is. A dráma lényegi gondolatát Fried így foglalja össze: „...egy történelmi korszakban senki sem maradhat meg annál, amihez valójában ért, amiben

betöltheti a számára kijelölt helyet, amelyben önmaga legjobb vonásait kibontakoztathatná" (114). A jog és a becsület városáról arányosan megszerkesztett dráma fogadtatását is részletezi, a szélsőjobb-oldali sajtó támadásainak végigolvasása segíti (az egyébként 1942. december 5-én bemutatott) műnek és szerzőjének jobb megismerését, amint a korabeli értő kritika is.

A könyvnek a *Honvágy a börtön után* című fejezete Márai 1945. évi novelláskötetét, a *Mágiát* elemzi, s belőle részletezőn *A feladat* című Kazinczy-novellát is. A Fried István munkásságát ismerők tudják, hogy Kazinczy éppúgy tárgya érdeklődésének, mint Márai. (A *Tiszatáj* 1997. júniusi száma ismertette Fried könyvét: *Vizsgálódások Kazinczy Ferenc körül.*) Kazinczy az írástudót képviseli-jelképezi, aki nem akar és nem tud hűtlen lenni a szavakhoz, aki számára a nyelv egyetlen valóság, otthonok és hazák, ég és föld között vándorló-bolyongó művész. Az igazi hazát az anyanyelvben leli meg, azt védi, tisztítja, emeli magasba, és mindazáltal autentikusságát is visszaadja. Hasonló írástudói célt lát ars poetica-szerűen kitűzve a tanulmányíró a Márai-novellában.

Egy röpirat és visszhangja címen tárgyalja a kötet Márai *Röpirat a nemzetnevelés érdekében* című munkáját, illetőleg azt a sajtótámadás-sorozatot, melyhez hasonlóan kevés író volt kitéve. Márai röpiratának vitája célt tévesztett, tartja Fried: „Nem a nemzet legjobb erőinek összefogását eredményezte, hanem érzékeltette a szellemi és politikai megosztottságát, a szellemi és politikai tájékozódásban és annak közvetlen hasznosításában mutatkozó, áthidalhatatlannak tetsző ellentétet” (148).

Márai az írókról és az irodalomról szólva önmagáról is beszél: egy XX. századi szerző lehetőségeiről, magatartásáról (*Márai Sándor íróportréi*); Berzsenyit, Thomas Mannt, Krúdyt, Goethét, Marcus Aureliust és másokat megjelenítő, ismerető, méltató írásairól. „Márait vonzzák ama íróársai, akik értői a szó alkímiajának” (178) – ezért becsüli például Karinthy Frigyest, akinek halálát a budapesti körúton a rikkancsoktól hallja (!), akinek enciklopédikus teljességre törekvésében a fogalomtisztázáshoz való eljutást értékeli.

A kötet utolsó tanulmánya Márai emigrációs regényeivel foglalkozik (*Az őrzés könyvei*): *Harminc ezüstpénz*, *Béke Ithakában*, *Rómában történt valami*. A humanitás, a polgárosultság, a műveltség hitének őrzője a dolgozatíró szerint mindhárom könyv.

A tíz rész tanulmányt *Summázat* zárja, mely mintegy önálló tanulmány arra következtet, hogy amit Márai képviselt a magyar irodalomban, „az a Krúdy és Kosztolányi kezdeményezte irodalomszemlélet továbbgondolása. A magyar irodalom történetének többszöri megszakítotttsága az oka, hogy Márai 1945-től évtizedeken át nem lehetett jelen az irodalmunk önszemléletét formáló dialógusban. Életművének erejét és jelentőségét azonban messzeemenően igazolja, hogy az 1980-as évektől kezdve ismét jelen van” (222).

Aligha kell e Márai-tanulmányok olvasóit arról meggyőzni, hogy e jelenlétben nem kevés Fried István érdeme sem.

Büky László